

השמחה המהפכת

ר' מתן לוי

לע"נ סבתי שמחה בת אפרים אשר עדינותה, טוב ליבה ומידותיה
הבהיקו כמעשה לבנת הספיר וכעצם שמים לטהר. תנצב"ה.

לעשות אותם!?

המגילה פורסת בפנינו את מצוות ימי הפורים, המצטרפות למצוות מקרא מגילה - משתה ושמחה, משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים: "כִּימִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהַחֲדָשׁ אֲשֶׁר נִהְפְּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֲבָל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מְשֵׁתָה וְשִׂמְחָה וּמְשֻׁלּוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְנּוֹת לְאֲבִיוֹנִים" (אסתר ט, כב). שונה היא מצוות השמחה משאר המצוות בכך שהיא הולכת ומתפשטת על פני החודש כולו, כמובא בגמרא: "אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה" (תענית כט, א). בכך מתאמת מצוות השמחה לאופייה, שהרי תכונת השמחה הינה התרחבות והתפשטות.¹

החיוב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה" מובן כראוי כאשר מכוון הוא כלפי המצוות המעשיות: משתה, משלוח מנות ומתנות לאביונים; אך בעניין השמחה תמוה הדבר, שהרי בפשטות, התפרצות השמחה מבטאת שיא של מעמד נפשי גבוה, סכום רגשותיו של האדם, וכיצד אפשר - "לעשות שמחה"? גם אם תוצמד השמחה למשתה, ופירוש הדבר יהיה שיש לעשות משתה בשמחה, התנוח דעתנו בכך? הלא אז לא תהא

¹ אמנם יש לדון האם גדר השמחה בפורים הינו זהה לגדר השמחה של שאר החודש; אך בכללות, ודאי ששמחת אדר כולו, מקורה ושיאה בשמחת פורים - כפירוש רש"י על הגמרא הנ"ל ד"ה "משנכנס": "ימי ניסים היו לישראל: פורים ופסח."

השמחה עיקר כלל וכלל, אלא גדר במצוות המשתה בלבד, וכיצד גדר שכזה יכול להיות כה מרכזי עד שיכתיב את אופיו של החודש כולו?!

חובת השמחה

כבר בתורה מצאנו שעניין השמחה אינו רק ביטוי לרוממות נפשית גרידא שהינה בגדר אפשרות המיועדת לאנשי מעלה בלבד, אלא חיוב גמור, שבהעדרו לוקים ישראל בעונשים קשים: "תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל: ועבדת את איביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובצערם ובחסר כל ונתן על ברנל על צוארך עד השמידו אתך" (דברים כח, מז-מח).

אמנם בין הפרשנים מצויות גישות שונות בהבנת הכשל של ישראל המתואר בפסוקים אלו, אך ללא ספק ישנה סיעת פרשנים המזהה אותו בחוסר השמחה בעבודת ה' שלהם, כפי שבאה לידי ביטוי בלימוד התורה ובקיום המצוות. נעייין, כדוגמא, בדבריו של רבנו בחיי (שם, מז):

"תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה". יאשימנו הכתוב בעבדו השי"ת ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצוות, והשמחה במעשה המצוה מצוה בפני עצמה, מלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה, ועל כן יעניש בכאן למי שעובד עבודת המצוה כשלא עשאה בשמחה, ולכך צריך שיעשה אדם המצוות בשמחה ובכוונה שלמה.

אם כן, רבנו בחיי דורש שהשמחה תהיה חלק ממעשה המצווה, וכשיקיים את המצווה באופן זה, הרי הוא זוכה גם בשכר המצווה בפני עצמה וגם בשכר השמחה. השמחה לרבנו בחיי אינה "אפשרות" בלבד, אלא חיוב ממש; על פי פירושו זה מתברר כי השמחה הינה קריטית בהגדרתו של עובד ה'. ממשיך רבנו בחיי ומוכיח את דבריו ממדרש מפליא בפני עצמו:

וכן אמרו במדרש (רות רבה ה, ו):

שאלו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתוב עליו: "וישמע ראובן ויצלהו מידם" (בראשית לו, כא), בכתפו היה מוליכו לאביו, ואלו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתוב עליו: "וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלב" (שמות ד, יד), בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו, ואלו היה יודע בועז שהקב"ה מכתוב עליו: "ותאכל ותשבוע ותתר" (רות ב, יד), עגלים פטומים היה מאכילה.

אומר המדרש, שלו ידעו אותם הצדיקים שהתורה מעריכה את מעשיהם עד כדי ציונם בכתובים, ודאי היו עושים את אותן הפעולות בהתלהבות יתירה. למותר לציין שאין הכוונה להגיד שהדבר נבע מרצונם לעשות עצמם לשם ולתהילה. הרצון

המוגבר לקיום המעשה ביתר כוונה והידור נבע מהידיעה שבאמת יש ערך גדול למעשהו הפשוט והתמים של האדם, ונחשב הוא לפני ריבונו של עולם כל כך עד שהוא נחקק לעד בכתובים.

חכמה בינה ושמחת הלב

רבנו בחיי ציין את המדרש הזה כמקור לצורת העבודה הראויה מתוך שמחה, מכאן שהוא מזהה את הזריזות במעשה המצווה וההידור בו כדבר השזור במושג השמחה. שלוש מדרגות בו באדם: שכל, רגש ומעשה. רבים נוטים למקם את השמחה במדרגת הרגש בלבד, וממילא "מפקידים" את האחריות על הרגשות והשמחה בכללן על הלב. הגם שהשמחה מקורה בלב, ויש לכך סימוכין בכתוב: "נתתה שמחה בלבי" (תהלים ד, ח); "אור נרע לצדיק ולישרי לב שמחה" (שם צו, יא); "ישמח לב מבקשי ה'" (דהי"א טז, י), שיוך הלב לעולם הרגש בלבד אינו מדויק. בתורה מופיע הקישור בין חוכמה ללב מספר פעמים (שמות לא, ו; שם לו, א-ב; ועוד), וכן בנביא, "הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחרריך לא יקום כמוך" (מל"א ג, יב). גם לפי רבנו בחיי, השמחה הינה תוצאה של תודעה ולא של התרגשות. ייתכן לומר שההתרגשות מהווה סימן היכר לשמחה, אך אינה התוכן העצמי שלה. המלבי"ם מבאר ב"תורה אור" (דברים לג, ח) את הפער שבין ברכתו של משה ללוי ובין דבריו הקשים של יעקב אליו טרם פטירתו בפרשת ויחי:

"וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך" (דברים לג, ח). שכאשר נתת לאהרן חסיד הלוי, את שני הכלים האלה האורים והתמים, שעל פיהם תהיה כל הנהגת ישראל כמ"ש "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו על פיו יצאו ועל פיו יבאו" (במדבר כז, כא), מזה ראה שאין ללוי עתה שני כלי החמס שאמר יעקב, ויש התיחסות מה אל האורים והתמים עם האף והעברה, לפי שאמרו ז"ל (יומא עג, ב) "למה נקרא שמן אורים ותומים שמאירים דבריהם", ר"ל עיני השואל בחכמה, ולמה נקרא שמם תמים שמשלימים דבריהם, ר"ל שיתמלא הכל באין נופל דבר, ונמצא שבאורים יופיע אורה פתאום להשואל והוא כענין האף שבא ג"כ פתאום, אבל ההפך ממנו שהאף מעוור העינים ומחשיך הדעת ומבלבל השכל, כמ"ש (פסחים סו, ב) "כל אדם שכועס אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו", והאורים מאירים בחכמה ומביאים שמחה בלב: "ליהודים היתה אורה ושמחה" (אסתר ח, טז), וכמ"ש "אור נרע לצדיק ולישרי לב שמחה" (תהלים צו, יא).

דבריו אלו של המלבי"ם מיוסדים על דברי המדרש בשמות רבה (שמות, ג): "ויראך ושמח בלב" (שמות ד, יד), א"ר שמעון ב"ר יוסי הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים שנאמר 'והיו על לב אהרן' (שמות כח, ל)". המדרש תולה את שייכות

האורים והתומים לאהרון בכך ששמח באחיו הקטן ולא קינא בו. מסביר המלבי"ם ששמחתו של אהרון אינה נובעת מהתעוררות רגעית לשמחה, אלא מהיותה נטועה בחכמה שבלב אהרן, תודעת חיים שתוצאתה היא שמחה, בניגוד לאף ולחמה שמבלבלים את אור השכל. אם נשלים את דברי רבנו בחיי עם דברי המלבי"ם, ניתן לומר שתודעת חייו של אדם גורמת לו לעשות את מעשיו בזריזות ובהתעוררות, דבר שיביאהו לבסוף לשמחת הלב.

בסוף דבריו הביא המלבי"ם את דברי המגילה "לְהוֹדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה" (אסתר ח, טז), כהוכחה לכך ששורש המושג שמחה הינו בלב; ולכאורה תמוה הדבר, שהרי בשושן ודאי הייתה השמחה מאוד מעשית - ראוי לאדם לשמוח על הצלתו ממוות, אף אם אינו בעל תודעת אמונה עמוקה! אלא שתודעת האמונה מאפשרת להבין כי לשמחת הפורים שורש גבוה מאוד. תודעת החיים צריכה להתרומם בימים אלו להשגת חדשות שמהן תתחדש שמחה באדם.

אם נסכם דברינו עד כאן, נאמר ששמחת פורים הנראית לנו במבט ראשוני כמעמד רגשי עמוק בלבד, מתגלה לנו כיסוד מוסד בכל דרכי עבודת ה' של האיש הישראלי, שחסרונו מהווה לקות בסיסית שיכולה לערער את בניין עבודתו כולו. השמחה הינה עבודה הזוקקת שימת לב והשקעה מכוונת, שתחילתה בתודעת האדם, על ידי טיפוח יסודות האמונה בקרבו; המשכה בהתעוררות האדם ובזריזותו בכל מעשיו בהתאם לתודעה שטיפח; ותוצאותיה - שמחת ליבו בעבודה.

שמחה - גשר בין סוף לאינסוף

השל"ה הקדוש מרחיב בעניינה של השמחה, ומזהה אותה גם כביטוי שיא של מעמד נפשי גבוה וגם כעבודה, שכפי שהסברנו, מביאה את האדם למדרגה המבוקשת בעבודת ה' (הקדמה ל"עשרה מאמרות":

ויען כי העבד הנאמן העושה כל צרכי רבו, יש בעבודתו גם כן תפיסת יד ברבו, מלבישו ומנעילו וכיוצא באלה, וזה אין שייך בעבודתנו לו יתברך, כי הוא יתברך רוחני תכלית הרוחניות, נעלם מעין כל, אף מלאכי השרת שואלין "איה מקום כבודו" (קדושת מוסף של שבת ויו"ט, מפרקי רבי אליעזר ד). על כן אי אפשר להיות לנו אחיזה בו בעבודתנו, כי אם בעבודה שהיא כולה (רוחנית), על ידי הרוחניות הזו יעלה הדבקות.

השל"ה מסביר את המושג "יד העבד כיד רבו" בהקשר של עשיית העבד את רצון אדונו. על ידי עשיית העבד את ציוויו של אדונו, הרי יש לו "אחיזה" ברצונו, ובכך הוא הופך להיות חלק ממנו - "ידו כיד רבו", על כן ישנן חובות המוטלות על האדון

ביחס לעבד, כמילוי צרכיו הגשמיים הבסיסיים וכדומה. השל"ה הקדוש מציג קושי בהקבלת משל זה לעבודתנו את ה' יתברך - ניחא, בין העבד לאדון הפער הינו כמותי ועל כן הוא ניתן לגישור, אך בין הא-להות לאנושי הפער הינו איכותי, וכי באיזה מעשה שיעשה האדם ישיג תפיסה בו יתברך?! הלא הקב"ה רוחני בתכלית ואנחנו גשמיים ומוגבלים, ותהום אינסופית שלא ניתנת לגישור פעורה בין שתי המדרגות! חרף זאת, מציע השל"ה הקדוש כלי המאפשר מגע בין המדרגות:

ועל זה אמר הכתוב "תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה וכטוב לְכַבֵּ" (דברים כח, מז). הביאור, גם כי עבדת את ה', אם לא היתה העבודה בהתעוררות הלב, ובהתלהבות השמחה לעבדו, במה תדבק העבודה. ולענין זה יש כמה פנים, לעבוד בשמחה, ולהיות כל ענין כפרוטגמא חדשה. ובכל כחו, רצה לומר בכל כוונתו, ולא זו בקיום מצוה בקום ועשה שהוא כל מצות עשה, אלא אף בלא תעשין, שהן בשב ואל תעשה, צריך לראות שיהיה בהתעוררות, ולא כמתנמנם ויושב בטל. כהא דתניא (ספרא קדושים ט, יב) "רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר כו', אלא יאמר אפשי ואבי שבשמים גזר עליי".

על פי דברי השל"ה עבודת המצוות לבדה אין בה כדי לגשר על הפער האיכותי שבין ריבוננו של עולם לאדם, ולכן כל עוד לא עבד האדם את הקב"ה מתוך שמחה העיקר נותר חסר מן הספר. לשמחה יש את הכח להוציא את האדם מגדר האנושי, להרחיבו, לרוממו ולהכניסו במחיצת הא-להי. כשמפרט השל"ה מהי השמחה הוא אומר שהכוונה היא להיות כפרוטגמא (דף) חדשה, ולעבוד בכל כוחו, בכל כוונתו ובהתעוררות. כל אלו הינם פרי עבודתו של האדם העמל והיגע, כמאמרו של רבן שמעון בן גמליאל, בו חותם השל"ה את דבריו: "אלא יאמר אפשי ואבי שבשמים גזר עליי". המחשבה שהשמחה הינה ביטוי רגשי בלבד, אינה נכונה. סדר הדברים על פי השל"ה זהה לדברים שמצאנו בדברי רבנו בחיי והמלבי"ם: העלאת תודעתו של האדם לרמה שראויה לה השמחה, ומתוך כך יבוא האדם לעשות את מעשה המצווה באופן של שמחה. כלומר, אף שהשמחה הרגשית אינה מגמת המעשה, סופה לבוא לאחר שיסדר האדם את תודעת אמונתו.

אם נעמיק עוד בדברי השל"ה נחלק בין מעשה המצווה לכוונתה - השמחה. המצווה היא המעשה החומרי הראוי לרצונו יתברך, אך עשייתה באופן טכני עלולה להשאירה בעולם החומרי. כל עוד לא הצמיח האדם למעשה המצווה "כנפיים", שתפקידם להרים את החומר הראוי והמסודר לעולם הרוח, יישאר המעשה מוגבל בסופיות ולא יוכל להביא את האדם לעולם הנצח (עי' תפארת ישראל למהר"ל, ח). השמחה מושכת ומעלה את אישיותו של האדם כולה למרחבי אינסוף, היא ביטוי להזדהותו עם קיום המצווה, מצד הציווי הא-להי שבה, ולא מצד גוף המעשה. השמחה מעידה

על כך שעיקר כובד המשקל נמצא בירידתו של האינסוף ברוך הוא לתוך המוגבל; אינסוף שמוצא האדם בנפשו על ידי לימוד תורה וקיום מצוות, וממלא אותו שמחה. מעשה המצווה מכווין את האדם לשערי רגיע, ושמחת המצווה מרוממת אותו אליהם.

“דעו כי ה' הוא א-להים” - במורים

באופן דומה מבאר הרב קוק ב“עולת ראייה” (ח, עמ' רכא-רכב) את הפסוקים “עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי ה' הוא א-להים, הוא עשנו, ולו (ולא) אנחנו, עמו וצאן מרעיתו” (תהלים ק, ב-ג) - “עבדו את ה' בשמחה” על ידי ש“דעו כי ה' הוא א-להים”:

היסודות, שמביאים לאדם שמחה בעבודת ד', הם באים מתוך הידיעות ע"ד הרוממות הא-להית, שהיא עומדת למעלה מכל הגבלה, וממעל מכל איזה חק טבעי שיכול לעכב את עומק הטוב ואת גודל החסד מלהתפשט בעולם, ומתוך ההכרה של היחס הגדול, שעם כל הרוממות האין-סופית הוא ב"ה מתיחס אל בריותיו, בהשגחה וחמלה לאין קץ ואין תכלית. והנה שם ד' המיוחד לישראל בא לבטא את הקדושה העליונה הא-להית, השולטת על כל החקים שבטבע, והעומדת ממעל לכל הגבלה וגדר. אבל דוקא הגובה הזה יוכל להיות גורם, מצד חולשת הכרתו של האדם, להיות לבו תוהה עליו, אם יחשב, שהאדם, השקוע כ"כ במעמקי מחשכים וטומאות, איך יהיה קשור בקדושה הנשגבה, אשר אין לה ערוך כלל וכלל. ע"כ הננו צריכים לדעת, כי ד' הקדוש בכל הקדושות, המתעלה מכל החקים והגדרים, המרומם מכל הגה ורעיון, הוא א-להים, מיסד כל החקים, מסדר כל הטבעים, מתיחס אל היצורים המוגבלים, ביחס של קרבה גדולה, שהיא מלאה השגחה של חמלה ורחמים לאין סוף ותכלית. והנה הכל יכולים להשיג, שבתכונת יציאתה של ההויה מן האפס אל היש הלא הכרח הוא, שהטפול הזה יבא מידי אדון עולם, אשר היה עדי עד טרם כל יציר נברא, אבל העין הרוחנית הכהה של האדם מתשטששת במה שהיא שמה הבדל, בין העובדא של העשייה הראשונה לבין היחס של התמדת ההויה וקיום המציאות. וזהו הדבר המעכר את רוח האדם, ומשבית את שמחתו הקדושה בא-להי מעוזו. וע"ז אנו אומרים, “שהוא עשנו, ולו אנחנו” (תהלים ק, ב), כי לולא העשייה הא-להית, ההולכת וממשיכה בכל רגע של משך ההויה את מפעלה, הלא “ולא אנחנו”, ואפס ואין הננו כולנו, מצד הערכת מציאותנו, אלא שהננו מקבלים את מציאותנו בכל עת ורגע ממקור א-להים חיים, מחויב המציאות ב"ה, ע"כ לו אנחנו.

הרב קוק קורא לנו לסדר לעצמנו בתחילה את עולם האמונה. הידיעה שהקב"ה הוא מרומם על כל ו"לית מחשבה תפיסא בך כלל" (תיקוני זהר קכא, ב), היא ראשונית וממנה הכל נמשך. מתוך כך באה ההכרה השנייה, והיא שכל הגודל האין סופי הזה פונה אל האדם הסופי, אשר ימיו כצל עובר וכחלום יעוף, דבר זה כשלעצמו הוא

פלא גדול. בלא הפנמת הפלא הזה הרי העין האנושית מטשטשת את קשר הא-להות עם האדם והופכת את האדם ליצור המנותק מן הא-להות, ואולי אף מנוגד לה. מתוך ניגוד זה מתחיל הייאוש לכרסם באדם, ושמחת חייו מושבתת. האמונה בכך שהקב"ה ברא את העולם אינה מספקת, יש צורך גם בידיעה כי הקב"ה מנהיג את העולם בכללו, כמו גם את היחיד, בהשגחה פרטית מדוקדקת. ידיעה זו נוסכת באדם אומץ ובטחון אמוני וממלאת אותו שמחה. כך, מתוך ה"ולא אֶנְחֵנוּ" דווקא, מגיע האדם ל"לו אֶנְחֵנוּ".

דברים מעין אלו אומר בעל "תורת המנחה" (תלמיד הרשב"א) על שמחת פורים גופא (פרשת ויקרא, לו):

חיוב השמחה מה הוא, חייב אדם לשמוח במאכל ובמשתה לכבוד השם ית', שכן כתיב בהו: "מִי מִשְׁתֶּה וְשִׁמְחָה" (אסתר ט, כב). ואמרו רז"ל (מגילה ז, ב) "חייב אדם לאבסומי בפוריא", פירוש להטיב לבו ולשמוח נפשו בדברים המשמחים את הנפשות.... וזו השמחה עיקר היא בעבודה לשם ית' דכתיב "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב" (דברים כח, מז), שכשישיע השם ית' לאדם ויעשה לו נס יש לו לאדם לשמח מאד כמו שאמרנו, מפני שיש לו לאדם ליתן אל לבו שהוא חשוב לפני השם ית' שהשגיח עליו ומתבונן בו, ולולא שהוא חשוב לפניו לא היה משגיח בו.

השמחה כאן אינה על ההצלה גרידא, אלא במסקנה הנובעת ממנה - "שיש לאדם ליתן אל ליבו שהוא חשוב לפני השם יתברך ומתבונן בו". מקור שמחת הפורים עליון מאוד. על פי דברינו שמחה זאת אינה התפרצות של רגשות אלא תוצאה של העמקת האמונה בבורא עולם ובהנהגתו, "לְיְהוָה הִיְתָה אוֹרְהָ וְשִׁמְחָה", על פי הגמרא "אורה זו תורה" (מגילה טז, ב), התורה המאירה את השכל, כדברי המלבי"ם, היא המביאה אותנו לשמחת פורים אמיתית. על עניין זה ודאי שייך לצוות "דָּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים", ואם לא כן "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב"...

נחש, עמלק וערב רב

חז"ל הצמידו לפורים את קריאת פרשת "זכור", שבה מוזכרת מצוות מחיית עמלק. אמנם, לא רק הקשר בין העניינים הביא לסמיכותם, בפורים דייקא ישנה יכולת מיוחדת לקיים את מצוות המחייה בשלמות.

לשם באור הדברים נחזור לשורש כוחותיהם של מרדכי והמן בגן עדן. התרגום הירושלמי מפרש את הפסוק "וַיַּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֲשׂוּ אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שְׂדָה" (בראשית כה, כז) כך: "וַרְבִּיאוּ טְלִיאֵי וַהֲוֹה עֲשׂוּ גִבֵר נַחֲשִׁירְכָן", ה"ציונים" על התרגום מסביר שפירוש המילה "נַחֲשִׁירְכָן" הינו "נחש ירך"; דהיינו, שהיה נחש חקוק על ירכו

של עֲשׂו שסימן את היותו מתולדותיו של נחש. כידוע - עמלק הינו מזרע עשו. נמצא שורשו של עמלק בנחש הקדמוני אשר הטיל את זוהמתו בחוה כאשר פיתה אותה לאכול מפרי עץ הדעת.

מוכא בזוהר הקדוש (בראשית, עמ' כח) שהטלת זוהמת הנחש בחוה היא שורש לשני דברים: האחד - התדבקותה של אותה זוהמה בקין, המביאה אותו לבסוף להתדרדרות רוחנית; והשני - הופעת נשמות הערב רב². ממשיך זוהר ומבאר שמושה רבנו, שהיה גלגול של הבל³, רצה לתקן את תולדות זוהמת הנחש - קלקולו של אדם שממנו יצא קין. לצורך זה, נשא משה את צפורה בת יתרו הקיני, מזרע קין, שהיא תמצית הטוב של גלגול תאומתו של קין. דברים אלו מבארים את הסיבה לכך שמושה רבנו כה התעקש על כך שגם ה"ערב רב" יצא ממצרים, כפי שפירש רש"י על הפסוק "לִךְ רַד כִּי שַׁחַת עִמָּךְ" (שמות לב, ז) - "שחת העם לא נאמר אלא עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו"

אם נתבונן על פי דברים אלו בפרשיית מתן תורה בו פסקה זוהמתו של נחש מישראל (יבמות קג, ב; ועוד), לכאורה הייתה למשה האפשרות לתקן לעד את הזוהמה, אך שוב ה"ערב רב" עמדו על משמרת חטאתם והסיתו את ישראל לחטא בעגל, וגררו חזרה לביצת הזוהמה של הנחש הקדמוני.

הגמרא במסכת שבת (פח, א) אומרת:

"וַיִּתְּצֵבוּ בְּתַחֲתֵית הַהָר" (שמות יט, יז), אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב "קִימוּ וְקַבְּלוּ הַיְהוּדִים" (אסתר ט, כז), קיימו מה שקיבלו כבר.

קבלת התורה מחדש, בהקשר לדברינו, הרי היא הזדמנות נוספת להתנקות מזוהמתו של הנחש. ההתמודדות של המן, זרע עמלק, מול מרדכי בסיפור המגילה הינה עימות

² שורש שמם של הערב רב נעוץ בחטא האכילה מעץ הדעת אשר הפיל את האדם למדרגה בה הטוב והרע מעורבבים זה בזה. נשמות הערב רב הם תמצית ערבוב זה.

³ "יֵשׁ הַבֵּל אֲשֶׁר נִעְשָׂה עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מִגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַרְשָׁעִים וַיֵּשׁ רְשָׁעִים שְׂמִייעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אֲמַרְתִּי שָׂגָם זֶה הַבֵּל" (קהלת ח, יד). זוהר דורש את המילים "שָׂגָם זֶה הַבֵּל" כפשוטן - שגם הוא הבל, אחיו של קין. על הפסוק "וַיֹּאמֶר ה' לֹא יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשָׂגָם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו יָמֵי מְאֹה וְעֲשָׂרִים שָׁנָה" (בראשית ו, ג) דורשת הגמרא במסכת חולין (קלט, ב): "משה מן התורה מניין? 'בְּשָׂגָם הוּא בָשָׂר'". "בְּשָׂגָם", בנימטריה "משה".

חוזר של ההתמודדות של משה מול הערב רב;⁴ של יעקב איש תם מול עשו; של הבל מול קין; של אדם הראשון מול הנחש. בפורים בשושן גברה ידו של מרדכי על המן העמלקי, מתולדותיו שלנחש, כמו"כ בפורים בכל שנה ושנה ניתנת לכל יהודי ההזדמנות להסיר מעליו את אטימות עמלק ואת חטאת ה"ערב רב" אשר שורשם אחד הוא - זוהמת נחש הקדמוני. למדרגה זו ניתן להגיע על ידי עבודת היום, על ידי קבלת תורה מחדש בשמחה מאהבת הנס (עי' רש"י ד"ה "בימי אחשוורוש", שבת פח, א).

השמחה המהפכת

נראה שעבודת השמחה בחודש אדר בכלל ובפורים בפרט מכוונת לעניין זה. כפי שיבואר להלן, השל"ה בהקדמתו ל"עשרה מאמרות" עוסק בדבקותם של ישראל בריבונו של עולם ומייסד את דבריו על המדרש בבראשית רבה (פ, ז):

אמר רבי שמעון בן לקיש, בשלשה לשונות של חיבה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל, בדביקה, בחשיקה, בחפיצה. בדביקה מנין, שנאמר "וְאַתֶּם הַדְּבִיקִים בְּה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (דברים ד, ד). בחשיקה מנין, שנאמר "חֶשֶׁק ה' בְּכֶם" (שם ז, ז). בחפיצה מנין, שנאמר "וְאַשְׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אִתָּם אֶרֶץ חֶפְץ אָמַר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי ג, יב). ואנו למדין מפרשתו של אותו הרשע. בדביקה, "וְתִדְבַק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַת יַעֲקֹב" (בראשית לד, ג). בחשיקה, כתיב "שָׁכַם בְּנֵי חֶשֶׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְכֶם" (שם, ח). בחפיצה, "כִּי חֶפֶץ בְּבַת יַעֲקֹב" (שם, יט). רבי אבא בן אלישע מוסיף עוד תרין, באהבה ובדיבור. באהבה, "אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה'" (מלאכי א, ב). בדיבור, "דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם" (ישעיה מ, ב). ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע. באהבה, "וַיֵּאָהֱב אֶת הַנְּעֹר" (בראשית לד, ג). בדיבור, "וַיְדַבֵּר עַל לֵב הַנְּעֹר" (שם, ד). דברים שהם מנחמים את הלב.

ג' מדרגות מונה המדרש באהבת הקב"ה את עמו: דבקות, חשק וחפץ. השל"ה מגדיר את הדבקות כמצב בו שני דברים נצמדים זה לזה אך הם אינם מתאחדים זה בזה לגמרי. בהשלכה לעבודת ה', מבאר השל"ה, שאדם העובד את הקב"ה רק ביצר הטוב הוא עובד ה' לסירוגין, כלומר, רק כשיצר הטוב מתעורר בו אזי עובדו, עבודה הנעשית בדרך כלל תוך מלחמה ביצר הרע. כדי להסביר מצב זה מדלג השל"ה למדרגה הבאה, חשק, ובכך עומד על הפער שבין שני סוגי העבודות:

אמנם כשמוסיף קדושה, ומבטל לגמרי ענין היצר הרע, דהיינו שעבודת המצוה נותנת שמחה בלבו, וטוב לבב מרוב כל, זה הענין נקרא "חשק", וגורם התעוררות הקדוש

⁴ מקורות רבים מזהים את עמלק עם הערב רב (תקנ"ז, תיקון ששים ותשעה, עמ' קיט)

ברוך הוא אליו, כמו שנאמר "חֶשֶׁק ה' בְּכֶם" (דברים ז, ז), שזהו חיבה יתירה בחשק ה' בנו מדבקותינו אנחנו בו יתברך. וקרוב לזה כתב החכם הקורדוורא ז"ל בפירוש התפילות (בסידור תפלה למשה) בנוסח מוסף ראש השנה "יצרי מעללי איש", וכתב וזה לשונו: פירוש, האדם צריך לעבוד את ה' בשני לבבות, ביצר טוב וביצר הרע. והענין מאהבה, שעל ידי כך שני לבות שוין אל הפעולה. והעושה מצותו כמשוי, אינו עובד עם יצר הרע, שהרי על כרחו הוא, וזהו "תחת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ וכו'", עכ"ל.

חשק, בניגוד לדבקות, אינו תיאור מצב, אלא תיאור תנועת עריגה פנימית. השל"ה הקדוש מבאר שבמצב זה אין האדם עומד בקשרי מלחמה מול יצרו, אלא גם היצר הטוב וגם היצר הרע מוכנים שניהם לעשות רצון קונם. אמנם גם כאן עובד האדם ועמל, אך באופן שונה - לא עוד הלוחמנות שבמדרגת הדביקות, וכפי שהוא מסביר בהמשך דבריו:

ועל ענין זה מדוקדק לשון התנא "איזהו גבור הכובש את יצרו" (אבות ד, א), לא אמר הדוחה והרגו ומבטלו, רק אדרבה לוקח אותו וכובשו תחת רגליו. ומדוקדק ביותר גם כן "בְּכָל לְבָבְךָ" (דברים ו, ה), "בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע" (ברכות נד, א). והנה אם מקיים מצות עשה ולא תעשה כמאמרן בלי התעוררות, ענין זה נקרא דיבוק, כי הוא מתדבק בה'. אמנם כשמתעורר לזה, ועל כל זאת מתגבר כארי בשביל שגור הקדוש ברוך הוא, זה נקרא חושק, שנפשו חשקה לרע והוא מהפך החשק לחשוק בקדוש ברוך הוא. וזהו עבודה באהבה רבה.

השל"ה מסביר שמושג הכבישה השייך לעמל שבמדרגת החשק לא מתפרש במובן של ביטול והשפלה, אלא של עילוי וצרוף, כמו הכובש הלוקח את הנכבש תחת ידו ומשתמש בו לטובתו ולטובת מילוי רצונותיו. היפוך יצר הרע ותיעולו לעבודת ה' היא העבודה היותר מובחרת, בה מתגלה כי אין שתי רשויות בעולם, של טוב ושל רע, אלא שהנהגת ה' מביאה את העולם על כל פרטיו למדרגה של "לְבַלְתִּי יָדַח מִמֶּנּוּ נִדְּח" (שמו"ב יד, יד), וכל הכוחות כולם מתעוררים לעשות רצון קונם. אם לא ידע האדם כיצד לרתום את יצר הרע לעבודת ה', הרי הוא משאיר את עצמו במלחמה תמידית מול אחד מהכוחות שברא הקב"ה במציאות. בעובד ה' שכזה - לא תמצא השמחה.

לא יִגְרַךְ רַע

לזימון שלפני ברכת המזון בשבעת ימי המשתה של החתן והכלה מתווספות המילים "שהשמחה במעונו". מעונו של אדם מדגיש את אופיו המיוחד, גם דוד המלך משתמש בדימוי המגורים כאשר הוא רוצה להדגיש את עיקר הנהגתו של הקב"ה - "לא יִגְרַךְ

רע" (תהלים ה, ה); מן הפסוק הזה היה אפשר להבין בפשטות שבמעונו של ריכוננו של עולם אין כלל מציאות של רע, אך אם נצרף את המשתמע מברכת "השמחה במעונו" לדברי דוד הקובע "לא יגרך רע", נבין שהשמחה שבמעונו, היא שמחה הפכת את הרע ובכך ממילא, לא ניכר רע בהנהגתו. דהיינו, אין הרע מתאדה ונעלם, אלא מתהפך לטוב וחוזר לשורשו. כמו כן באדם, עבודת ה' בשמחה אינה ראויה למשאיר את הרע בניוולו ובכיעורו. כאמור, המבט הכולל דורש מהאדם להתבונן בפלא הגדול בו האינסופיות הא-להית יורדת לתחתיות ארץ להחיות עם רב "לְבַלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נֶדַח", כפי שהסביר מרן הרב בדבריו שהובאו לעיל. המבט הזה קורא לאדם לדמות עצמו לעליון ולהידבק במידותיו, ומתוך כך לאחד בתוך נפשו את חלקו הנבחר - ה"יצר הטוב", יחד עם ה"יצר הרע", על מנת לעבוד את ה' בשניהם, בבחינת עבודת "בכל לבבך - בשני יצריך". החבלים שבראשית שימשו לכבילת היצר הרע ולהשבתתו, יפלו לו עכשיו בנעימים למשוך ולהעלות, לטהר ולעדן את ה"רע" ולהפכו ל"רעך", כפי שמסביר מרן הרב זצ"ל,⁵ שבאחיזת כף ידו של יעקב בעקבו של עשו השפיע עליו ממהותו הקדושה לטהרו ולצרפו לעתיד לבא. דבר זה מרומז בתוספת האות כ - שהיא כנגד כף ידו של יעקב, לרע - שאותו מייצג עשו, היוצרת את המילה "רעך". כשהרע מתעלה, הוא הופך לרעך ולשותף בעבודת ה'.

ניצנים להופעת שורש זה באו לידי ביטוי במפגש יעקב ועשו על גבולה של ארץ ישראל (בראשית לג). כשהאדם מתעלה ומתקרב לארץ ישראל, אור קדושת החיים, על כל מדרגותיהם, מתחיל להאיר לו, ואז הרי עבודת "בשני יצריך" נעשית לו כדרישה פנימית. על כן בשערי ארץ ישראל, היה מוכן יעקב לא רק לאחוז בעשו

⁵ "קצת קדושה נדבקה בעשו על ידי אחיזתו של ידו הקדושה של יעקב בעקבו, ובוה יש קדושה ניצוצית גם בעקב עשו, חוץ ממה שראשו כלול בקדושה. ובוה יומלט לעתיד לבוא, רק ביתו ישרף, ובעצמו יכלל בקודש, ועתיד להטהר, והר"ע של ראש עקב יחזור לטוב. ובנגיעת שרו של עשו בכף ירך יעקב, יש פגימה של טומאה, שמפני זה סובלים ישראל הגליות. אבל זה גרם להכרח של חומרות יתירות, וחדשים גם ישנים דודי צפנתי לך, והחומרות הן נטיות מדרך האמצעי, כצולע ההולך בנטיה, והן הן יוסיפו עטרות חדשות, מי יתן טהור מטמא לא אחד. ומראש עקב כף יוכלל הריעות, ואהבת לרעך כמוך, שכל התורה כלולה, כי בצירוף כולם מושפעים הם מאהבת הקודש, ורוח ישראל תחיה אותם להאיר בהם את כל תפארת יעקב, ונלוו על ד' לשרתו ולאהבה את שם קדשו להיות לו לעבדים. אלמלא פגימת הכף דיעקב, לא היה יכול עשו להתקן גם בראשו גם בעקבו, כי איך יתאחדו הפכים, אבל על ידי פגימת הירך בנגיעת הכף, נתמעט האור, וכח החיים העליונים נעשה שופע בהפסקות, שאפשר גם לכלי קטן, שמקטנות הגמורה של קטן נתתיך בגויים בווי אתה מאד, לקבל משם, ונעשה מזה הכח של הריעות, אשר תעבור את כל התחומים המפסיקים, ונלוו גויים רבים אל ד' והיו לי לעם" (קובץ ו, קכד).

אחיו ולהשתמש בכוחו בזמני עימות ומלחמה,⁶ אלא אף לטהרו ולהעלותו, להפוך נשיכה לנשיקה.

השמחה האמתית שורה בלבו של האדם היודע כי ה' הוא הא-להים.⁷ שמחה שנובעת מוודאות חיים גבוהה שכזאת, היא בעצמה מוחה את עמלק בדרך של עילוי וטיהור. כהמשך לדברים אלו ייתכן לומר שגיור עמלק ייחשב לאחד מאופני מחייתו, שבכך מציאותו של עמלק הינה כבר מעל לשמים כמעמדם של ישראל, ובמקום זה פקע דין מחייה. רמז לדבר ניתן למצוא בפוסקים⁸ ההולכים בדרכו של הרמב"ם (הל' מלכים ומלחמותיהם ו), שמשמע מדבריו שעמלקי שמקבל על עצמו שבע מצוות בני נח, אינו נכלל בחובת המחייה, ומכאן נלמד שיתכן שאפשר לגיירו,⁹ וכן, על פי הגמרא בגיטין (נו, ב) ובסנהדרין (צו, ב) הקובעת כי "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק".¹⁰

שמחת פורים אינה כשאר מצוות היום, אלא מהווה רקע לכל מצוות פורים, היא היסוד המקיים את ה"נְהַפֹּךְ הוּא" (אסתר ט, א) הלכה למעשה. היא מהפכת בנפש את עבודת ה' מתוך שניות פנימית אשר בעטיה פוסח האדם על שני הסעיפים - פעמים שהוא עובד ה' וחוסה תחת כנפיו מתוך תודעה שהוא א-ל יחיד בעולמו, ופעמים שהוא עומד בקשרי מלחמה אל מול יצרו הרע, אמנם בכך למעשה הרי הוא כמודה בקיומו של אל זר בתוכו - הלא הוא יצר הרע. השמחה עושה את האדם לעובד ה' במכלול כוחותיו, בעבודה בה הקב"ה הוא אדון כל, יחיד בעולמו.

ללא השאיפה לשמחה בעבודת ה', בלא עבודת ה"דָּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים" המכוונת להשלים עניין זה, ילכו החיים ויתדרדרו. יאבד האדם את זוהר החיים ומתוך כך יעשו החיים כעץ יבש. יצר הרע המטפח את הכבודות החומריות, שמקורה בזוהמת הנחש ילך ויכבוש לו מקום של קבע בנפשו. השניות התודעתית אשר מקורה בעמלק תקרר את כל דרכי עבודתו, ה"ערב רב" שבתוכו יגרום לו תמיד לתת ראש לשוב מצרימה אל תוך קטנות מיצרי החיים וכבודות החומר שמיסוד העפר, שם יפגוש הוא

⁶ כפי שנוקק לכך בהתמודדותו מול לבן. ועיין "מדבר שור" דרוש התשעה ועשרים.

⁷ עיין "אורות התחיה", מט: "אורו של משיח יבסס את הודאות של הטוב הגמור שבהויה בכלל ותמלא הארץ אורה ושמחה".

⁸ עיין "כסף משנה" הל' מלכים ומלחמותיהם ו, ד; שו"ת אבני נזר או"ח תקח; ציץ אליעזר יג, עא.

⁹ עיין שו"ת "שרידי אש" חלק ב (עג, ה).

¹⁰ עיקר הדגש בתורה הוא על מחיית "זכרם". דהיינו, אף שבפשטות נראה שבא לרבות, כלומר לא רק שצריך למחות את גופם אלא אף את זכרם, ייתכן לחלק ולומר שבמקום שכבר נמחה זכרם, על ידי גיור, לא שייכת יותר מחייה גופנית.

את הנחש, אשר עפר מאכלו, ויִבְלַע בתוך חיים שזרים לו מיסודם, "כִּי לֹא נֶחֱשׁ בְּיַעֲקֹב" (במדבר כג, כג). "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרֵב כֹּל" הוא הגורם הישיר ל"וְעַבַדְתָּ אֶת אֱיֹבָיִךְ".

עובד ה' שואף לעשות בשמחה את רצון ה'; שמחה שאינה התעוררות רגשנית אלא נטיעה עמוקה בתודעת חייו המנחה אותו בכל דרכיו; שמחה הנובעת מציור כולל של האופן בו הקב"ה מנהיג את עולמו באחדות הכוחות כולו; שמחה הנותנת לו את מנוחת הנפש לעבוד את ה' שלא מתוך סכסוך פנימי, אלא מתוך שלווה ושלמות.